

JULIE ŠAFAŘÍKOVÁ – ŽENA V POZADÍ

Ludmila Mazalová

Julie Šafaříková – The Woman in the Background

Abstract: The article outlines the fates of the wife of the significant researcher and co-founder of the Slavic studies Pavel Josef Šafařík, who – like other educated married women in the 19th century – could only play an accompany-ing role, the role of the woman in the background. The study shows how her private life reflected the situation in the multinational Habsburg Monarchy and what position Evangelists had in it. It pays attention to the con-tacts of Julie Šafaříková with the representatives of the Czech National Revival as well as other Slavic nations and to how the life of her family was affected by the defeat of the 1848 revolution.

Keywords: Julie Šafaříková (1803–1876) – Pavel Josef Šafařík (1795–1861) – Slavic nations – Austria – 19th century

Ženy slavných mužů měly často smůlu. Pokud se o nich někde objevila zmínka, pak obvykle jako o manželkách, matkách společných, případně nevlastních dětí, pečovatelkách o domácnost a blaho často početné rodiny. Některé z nich byly pro manžela i partnerem v intelektuálním slova smyslu, ale z našich kulturních dějin se buď tiše vytratily, nebo – v lepším případě – přetrvala matná vzpomínka na někoho, kdo se nijak výrazně neodlišoval od jiných vdaných žen své doby.

Tento osud do jisté míry postihl také životní družku jednoho z nejvýznamnějších představitelů slovanské vědy Pavla Josefa Šafaříka – Julii, rozenou Ambrózyovou. Asi těžko bychom hledali jinou manželskou dvojici, u níž by byl nepoměr vědomostí o životě muže a jeho ženy větší, než v tomto případě. Jinými slovy, je tu dluh vůči Julii, která se sice v šafaříkovských monografiích vyskytuje, ale jen okrajově, nebo dokonce latentně, což k oživení jejího obrazu příliš nepřispívá. To platí i o nemnohých článcích v časopisech a příležitostných sbornících, které, až na malé výjimky, opakují jen základní životopisné údaje a všeobecně známá fakta z jejího manželského života s P. J. Šafaříkem. Zасvěcená životopisná studie prozatím neexistuje.

Nejčastěji využívaným zdrojem informací o ní byly a stále jsou vzpomínky a korespondence rodinných příslušníků, publikované už před více než sto lety, a dopisy přátel. Mnohem méně využívaným pramenem zůstaly paměti pražských současníků, které zaznamenávají události spojené s příchodem Šafaříkových do Prahy v roce 1833, přinášejí zajímavé postřehy o provozu jejich domácnosti, o osobnosti Julie a dalších členů rodiny v průběhu následujících desetiletí. Dobový tisk jí mnoho pozornosti nevěnoval, zmínky o ní vždy souvisely s událostmi v její rodině, bohužel často tragickými. Jí samé se týkaly až stručné informace o její

smrti, sice zastrčené v rubrice drobných zpráv na stránkách denního tisku, ale kromě pražských novin zveřejněné také v periodikách moravských a slovenských.

Základní údaje o rodině Julie Šafaříkové jsou včleněny do vzpomínek Pavla Josefa Šafaříka na vlastní mládí a další etapy života, jež zaznamenal jejich syn Vojtěch (1829–1902). Jsou datovány rokem 1864, tj. tři roky po smrti Pavla Josefa. Vojtěch si některé události zapisoval průběžně, po otcově smrti je pak doplnila jeho matka Julie. Jejich hlavní postavou je samozřejmě otec, informace o matce jen doplňují a zpřesňují obraz rodinného života. Julie zde není ústřední postavou, přestože bez ní by tato rodina ani nevznikla, ani nemohla existovat. Relativně samostatný doplněk Vojtěchových zápisků tvoří *Juliiin autograf* – německy psané biografické údaje o slovenských zemanských rodinách Čaplovičových a Ambrózyových, z nichž Julie pocházela, i údaje autobiografické. Autograf je zároveň dokladem jejich jazykových znalostí, o nichž budeme ještě hovořit. Po Vojtěchově smrti předala jeho druhá manželka Pavlína¹ tyto zápisky Museu Království Českého, kde se jich ujal tehdejší redaktor muzejního časopisu dr. Čeněk Zíbrt (1864–1932). Než se ale odhodlal vydat je tiskem, obrátil se do Vídně na Šafaříkova vnuka, dvorního radu dr. Konstantina Jirečka (1854–1918), považovaného v té době za nejlepšího znalce Šafaříkova života, s dotazem, zda by zveřejnění tohoto materiálu v Časopise Musea království Českého bylo vhodné.

Konstantin Jireček zápisky svého strýce znal, měl je vypůjčené v roce 1895, kdy od jejich vzniku uplynulo víc než 30 let. V témže roce zemřela jeho matka Božena Jirečková, rozená Šafaříková (1831–1895), takže z jejich vzpomínek na babičku Julii už čerpat nemohl a jeho vlastní vzpomínky na ni byly, jak sám přiznává, jen mlhavé. Z Vojtěchových zápisků o rodině si tehdy vypsál 68 stran a v odpovědi na

¹ Pavlína Králová (1836–1920) se za Vojtěcha Šafaříka provdala v roce 1880, dva roky po smrti jeho první ženy Naděždy Vladimirovny Trofimovny (1829–1878). Byla členkou Náprstkova Amerického klubu dam, napsala *Dějiny dalekohledu* (1896) a dílo *William Herschel a jeho sestra Karolina* (1900).

Zíbrtův dotaz ohledně jejich publikování se zmínil o tom, jak je využil:

„Vojtěch Šafařík mi půjčil rukopis teprve, když můj článek „P. J. Šafařík mezi Jihoslovany“ začal vycházet v *Osvětě*; proto jsem byl nucen mnoho z tohoto vzácného materiálu rozdělit na místě nenáležitě, v poznámkách...“²

Vzhledem k tomu, že Jirečkova práce, doplněná o fakta převzatá z Vojtěchových zápisků, vyšla už v roce 1895,³ stala se v jistém slova smyslu garantem věrohodnosti, pravdivosti, autentičnosti informací o rodině P. J. Šafaříka. Bylo možné porovnat je s údaji ve Vojtěchových zápiscích, které Zíbrt o čtrnáct let později konečně publikoval.⁴ I když se zmínka o verifikaci Jirečkem může zdát zvláštní, zbytečná, nebo dokonce nemístná, má své opodstatnění. Čeněk Zíbrt totiž postupně zveřejnil i další šafaříkovské materiály, které jako editor a redaktor komentoval a upravoval. Do této jeho jinak záslužné a potřebné činnosti se tak dostaly určité nepřesnosti a mylná tvrzení, kterých si už před časem povšimla Zdenka Sojková.⁵ Konkrétně se jedná o vydání dopisů P. J. Šafaříka synovci Jankovi z roku 1910,⁶ kdy Zíbrt také jejich výběrem a patrně i krácením některých z nich ovlivnil jejich autenticitu. Svůj zásah v úvodním komentáři nepopřel, ale ani nijak uspokojivě nevysvětlil. To vyvolává nejistotu a otázky i ohledně zveřejnění Šafaříkových dopisů jeho ženě Julii o rok dříve (1909),⁷ přestože k němu se připomínky tohoto typu zatím nikdy neobjevily. Z tohoto pohledu se proto zápisky Vojtěcha Šafaříka a studie Konstantina Jirečka jeví jako hodnověrnější zdroj, do kterého Zíbrt nezasahoval. I přes uvedené výhrady ale zůstávají obě jeho vydání listů P. J. Šafaříka velmi cenným příspěvkem k šafaříkovskému tématu, který není možné opomenout. Proto se tato studie opírá – kromě dalšího materiálu – také o ně.

1. Juliina rodina a její mládí (do roku 1822)

Julie (Júlia) Ambrózy se narodila 10. 11. 1803 v Nagyikindě (Velké Kikindě) v někdejší Torontálské župě jako dcera notáře Torontálského distriktu. Dnes její rodiště najdeme pod názvem Kikinda v oblasti Banát na severovýchodě Srbska, v blízkosti hranic s Rumunskem a Maďarskem. Její otec *Jozef Ambrózy de Zséden* (1770–1805) pocházel z Liptova z rodu drobných slovenských zemanů, kteří sa psali také „de Sédén“. V roce 1799 se oženil se Susannou Čaplovičovou z Jasenova na Oravě, taktéž zemanského původu, s níž měl dvě děti – syna *Karla* (1801–1860) a dceru Julii, později provdanou Šafaříkovou. Rodinné štěstí trvalo jen krátce, Jozef Ambrózy zemřel – po třináctiletém působení v úřadu notáře – jako pětaticetiletý. Zůstala po něm jedenadvacetiletá vdova se dvěma malými nezaopatřenými dětmi.

Ovdovělá *Susanna (Zuzana) Ambrózy* rozená *Čaplovičová* (1783–1840) se v prvních letech po manželově smrti uchýlila ke své matce do srbského Nového Sadu. Vojtěch Šafařík, který se na babičku dobře pamatoval,⁸ ji ve svých zápiscích charakterizoval jako jednu „z oněch neobyčejných ženštin, které beze všeho takměř školského vzdělání ... přirozenou bystrotou ducha i rázností povahy bez uškození ženské jemnosti záhy samostatného rozhledu i postavení ve světě si získají. ... Bylatě proto v neobyčejné vážnosti u všech, kteří ji znali, tím více, když co mladá vdova všechny i nejvýhodnější druhé vdavky, jež jí nabízeli, odmítla, by jen docela výchově svých dvou dětí (se) poddala.“⁹

Po matčině smrti se Zuzana na podzim roku 1812 rozhodla přestěhovat k rodině svého zemřelého muže do Banské Bystrice. Tamní protestantské školy měly velmi dobrou úroveň, obě děti se s novým prostředím bez problémů sžily a rychle se naučily slovensky,¹⁰ ale Zuzana přesto brzy přijala nabídku jiných příbuzných z mužovy strany, kteří vlastnili majetky v oblasti Hontu na jižním Slovensku. Na jaře roku 1813 se tedy jako společnice, klíčnice a vrchní hospodyně ujala vedení panství ve Velkém Krtiši, kde s dětmi zůstala do léta roku 1816.

Majitelé panství Ambrózyovi zajistili dětem svého bratrance – Karlovi a Julii – stejnou výchovu a vzdělání jako dětem vlastním. Sami víc pobývali v Pešti, takže matka Zuzana brzy poznala rub velkopanského života, na který občas v tichosti připlácela ze svého. Její postavení u příbuzných mělo své stinné stránky, a tak se po třech a půl letech s dcerou vrátila do Nového Sadu, kde si otevřela a úspěšně vedla malou dívčí školu s penzionátem. Mladičká Julie učila jednotlivé dívky číst, psát a vyšívát, ale navzdory oblíbenosti a uznání, které si vysloužila, se tím zabývala nerada a jen z donucení.¹¹

Snad někdy v této době se matka i dcera pod vedením zkušené modistky vyučily v Pešti řemeslu a zajistily si tak na řadu let další příjem. Pokud nepočítáme vágní zmínky ve Vojtěchových vzpomínkách o „jemnější ženské práci“, kterou babička Zuzana přispívala do rodinného rozpočtu, pak zatím jedinou konkrétnější informací o tom obsahuje dopis P. J. Šafaříka F. Palackému z roku 1832, kdy se připravoval odchod Šafaříkových z Nového Sadu do Prahy:

„Ještě i na jeden poboční pramen vyživení myslím, z něhož by se snad čerpati mohlo. Má svekra a vedlé ní i má žena ve všelikých ženských robotách velice zběhlé jsou, jimž se v Pešti u nejslovutnější šperkyřky (*marchande de mode*) vyučily. Živily se zde předtím přes 10 let tím způsobem a jejich šperkovní díla vždy za vídeňské jmíny i prodávány byly.“¹²

Tato skutečnost kromě jiného vybízí k dohadům, nako-lik obě ženy ovládaly maďarštinu. Je nepochybné, že s ní

² ZÍBRT 1909a, s. 234.

³ *Osvěta*, roč. 25, 1895, díl 1, s. 389–405, 489–506; díl 2, s. 583–600, 691–706, 773–800, 869–892, 978–994, 1061–1072.

⁴ *Časopis Musea království Českého*, 1909, roč. 83, s. 233–291, 337–363.

⁵ SOJKOVÁ 1961, s. 202.

⁶ ZÍBRT 1910, s. 53–129, 334–353.

⁷ ZÍBRT 1909b, díl 1, s. 451–457, 543–550; díl 2, s. 617–623, 707–712.

⁸ Babička Zuzana žila s rodinou své dcery, Vojtěchovi bylo v době její smrti jedenáct let.

⁹ ZÍBRT 1909a, s. 265.

¹⁰ Juliini rodiče byli Slováci, ale žili mezi Srby, proto u ní i jejího bratra v té době převažovala srbština.

¹¹ ZÍBRT 1909a, s. 266.

¹² BECHYŇOVÁ – HAUPTOVÁ 1961, s. 134.

musely přicházet do styku, ovšem v rodině se mluvilo srbsky a slovensky. Přesto můžeme předpokládat, že Julie, která vyrůstala v multikulturním prostředí, mohla kromě dvou slovanských jazyků mít – a patrně i měla – jisté znalosti maďarštiny.

Juliin bratr zůstal u Ambrózyových a jako společník jejich synů studoval s nimi v Prešpurku filozofii a jeden rok také právo. V roce 1817 nebo 1818 se v Prešpurku seznámil s Pavlem Josefem Šafaříkem (1795–1861), který se po studiích v Jeně vrátil na Slovensko. Od něj se Šafařík poprvé dověděl o Julii. Brzy nato přestali Ambrózyovi Karla na studiích finančně podporovat. Ten nechtěl být matce na obtíž, a tak se v sedmnácti letech stal hospodářským správcem v Banátu.

Na jaře roku 1819 udělila univerzita v Jeně Šafaříkovi doktorský titul a na podzim téhož roku se mladý muž vydal do svého nového působiště v Novém Sadu. V té době už o něm věděla i Julie, takže seznámení bylo – jak píše ve svých zápiscích Vojtěch Šafařík – rychlé a snadné. Po více než dvouleté známosti pak jejich vztah dospěl ke sňatku. Julii v té době bylo devatenáct let, do manželství se příliš nehrnula, ale její matka, která právě tehdy překonala těžkou nemoc, chtěla mít dceru zabezpečenou. A tak se v červnu roku 1822 Julie stala paní Šafaříkovou.¹³

2. Rodinný život v Novém Sadu (1822–1833)

Svatební den 17. 6., jak ho popsal Vojtěch Šafařík, proběhl v klidu, byl důstojný a až nečekaně střidný:

*„Oddávky byly ráno doma, v bytu, pak se vyjelo na celý den do přírody s babičkou Zuzanou, a večír zas došlo domů. Host ani jeden, žádný kvas, žádné hody, žádná společnost.“*¹⁴

V prvních letech po sňatku, kdy byl Šafařík ředitelem a profesorem pravoslavného gymnázia v Novém Sadu, rodina netrpěla nouzí. V tomto šťastném období se Julie seznamovala nejen s manželovou rodinou a známými, ale také s jeho odbornými zájmy. Na podzim roku 1822 podnikli manželé cestu do Pešti, kde se uskutečnila nezapomenutelná schůzka se Šafaříkovými přáteli z mládí – Jánem Kollárem, Františkem Palackým a Jánem Benediktim-Blahoslavem. V té době už Šafařík z prvotního okouzlení Novým Sadem vystřízlivěl, cítil se osamělý, protože tam nenacházel pochopení pro své ideály a životní směřování. Setkání s trojicí přátel pro něj znamenalo příliv nových sil a příslib další schůzky, k níž ale v tomto obsazení už nikdy nedošlo. Julie, která na zářijové setkání v Pešti vzpomínala až do své smrti, svou inteligenci, sečtělostí, dívčím půvabem a smyslem pro humor nepochybně přispěla k jeho vydařenému průběhu.¹⁵

Následující rok 1823 přinesl rodině první vážné problémy. Šafařík těžce onemocněl zimnicí, jež přešla ve vodnatelnost a odezněla až v zimě, po čtyřech měsících. V průbě-

hu jeho nemoci se rodina stěhovala do domu vedle gymnázia, tzv. *biskupského dvora*. Julie v té době čekala své první dítě a 21. února příštího roku porodila dceru Ludmilu. Porod byl mimořádně těžký, rodička byla drobná, útlá, slabá, neměla fyzické předpoklady pro snadná materství. Dítě se narodilo poškozené a po jedenácti týdnech zemřelo. Vojtěch Šafařík vzpomíná, jak byl otec zoufalý, že své milované něžné ženě způsobil tak strašné utrpení.¹⁶

Rok 1825 přinesl další ránu – zákaz působení evangelíků na pravoslavných školách a na postech tajemníků pravoslavných biskupů. Šafařík sice dostal výjimku, ale musel se vzdát ředitelského místa, pokračovat mohl jen jako profesor. Julie se o tom dovědela od známých, manžel se snažil zbytečně ji tím nezatežovat.¹⁷ Změna jeho postavení se pochopitelně odrazila na finanční situaci, a přestože v rámci svých možností do rodinného rozpočtu přispívala i Juliina matka, výdaje za knihy, na Šafaříkovu odbornou činnost, nemoci dospělých, výpomoc v domácnosti, kojné i na další dětské choroby a úmrtí převyšovaly příjem. V červenci 1825 se manželům narodila druhá dcera Milena, která však v dubnu roku 1826 také zemřela.

Navzdory těmto problémům a rodinným tragédiím manželé vedli normální život, stýkali se s řadou lidí, účastnili se veřejného života, navštěvovali příbuzné, podnikali výlety.¹⁸ Společně vyjížděli i do srbských pravoslavných klášterů v oblasti Fruške Gory, někdy kvůli církevněsrbským rukopisům, o které se Šafařík zajímal, jindy z důvodů společenských. Jednou byli dokonce omylem přivítáni slavnostním výstřelem, zvoněním zvonů a církevním procesím s kříži a prapory, když si pořadatelé jejich kočár spletli s kočárem očekávaného biskupa.¹⁹

Manžele sblížoval i Juliin zájem o Šafaříkovu vědeckou práci. Konstantin Jireček například zmiňuje, jak excerpcí různých materiálů pomáhala manželovi v jeho geografických a kartografických studiích: *„V kollektancích Šafaříkových v českém museu nalezl jsem některé zeměpisné výpisky psané v Novém Sadě její rukou, jakož i objemný materiál k topografickému rejstříku Polska, celý od ní vypsáný v Praze r. 1840.“*²⁰

V roce 1826 do Šafaříkovy domácnosti přibyl synovec Janko Šafárik (1814–1876), který pak pod strýcovým dohledem tři roky úspěšně studoval na novosadském gymnáziu. Strýc měl na jeho život značný vliv i později a Janko byl s jeho rodinou v úzkém styku i po přestěhování do Prahy.

V lednu 1827 se Šafaříkovým narodilo třetí dítě. Syn Mladen Svatopluk se vyvíjel mimořádně slibně, ale ani v tomto případě nebyl osud příznivý. Chlapec zemřel v únoru 1828 na spálu.²¹ Když se pak v říjnu 1829 narodil další syn Vojtěch, strach rodičů z další možné ztráty už převažoval nad radostí ze zdravého dítěte.²²

¹³ P. J. Šafařík se původně podepisoval *Šafáry* nebo *Schaffáry*. Později používal počestěnou podobu příjmení *Šafařík* a pro celé jméno i německou *Paul Joseph Schaffarik*.

¹⁴ ZÍBRT 1909a, s. 264.

¹⁵ JIREČEK 1895, s. 695–696.

¹⁶ ZÍBRT 1909a, s. 262.

¹⁷ ZÍBRT 1909a, s. 345.

¹⁸ ZÍBRT 1909a, s. 261.

¹⁹ ZÍBRT 1909a, s. 274.

²⁰ JIREČEK 1895, s. 695.

²¹ V roce 1827 navštívil synovu rodinu v Novém Sadu otec Pavla Josefa a vnučka Mladena viděl.

²² ZÍBRT 1909a, s. 263.

Poslední léta v Novém Sadu byla těžká. Julie, vyčerpaná porod, byla slabá a nemocná, zřejmě se u ní projevila dědičná tuberkulóza, která se vyskytovala u obou jejích rodičů i dalších příbuzných. Šafaříkovo postavení na novosadském gymnáziu bylo nejisté, trápily ho starosti o rodinu, jako vědec neměl možnost dalšího růstu. Společenské poměry ve městě, kde žilo mnoho národností různých náboženských vyznání, vyhroutil postupující maďarizace, Šafařík dokonce musel v závěru svého působení na gymnáziu vyučovat maďarštinu jako povinný jazyk. Navíc i jeho sužovaly neustálé zdravotní problémy. Po odchodu babičky Zuzany k synovi do Temešváru v roce 1830 se situace v rodině ještě zhoršila. V dubnu roku 1831 Julie porodila své páté dítě, dceru Boženu, a na počátku srpna téhož roku do města dorazila epidemie cholery. Šafaříkových se sice nedotkla, ale ztráty na životech byly v Uhrách značné. Gymnázium se vinou neschopného vedení ocitlo v úpadku, a tak se Šafařík definitivně rozhodl pro odchod z Nového Sadu. Z možností, které zvažoval, zvolil Prahu, i když zpočátku ji nepokládal za své definitivní působiště.

Díky aktivitám přítele Františka Palackého a Josefa Jungmanna se podařilo pro Šafaříka jako soukromého vědce zajistit pro prvních pět let v Praze příjem z fondu anonymních dárců ve výši 400 až 500 zlatých ročně. V důsledku toho Šafařík mohl 22. prosince 1832 zaslat vedení gymnázia žádost o propuštění s tím, že v ústavu zůstane do konce pololetí, tj. do 31. března 1833. Jeho žádosti bylo vyhověno, ale vysvědčení za dlouholeté služby mu došlo až po opětovné žádosti o čtyři roky později.

Poslední měsíce před odchodem vyplňovaly přípravy na cestu. Šafařík dokončoval některé odborné studie, dohlížel na vydání *Serbische Lesekörner*, třídil obsah své knihovny a pilně korespondoval s Palackým, který zařizoval praktické záležitosti okolo jejich příjezdu do Prahy.

Na začátku roku 1833 se Šafaříkovi účastnili jednoho z posledních plesů v Novém Sadu. Julie, která byla už opět těhotná, později vzpomínala na incident vyvolaný Němkou a Srbkou, který se rozšířil mezi další zúčastněné německé a srbské hosty. Tento důkaz zostřujících se národnostních třenic, kdy se místní Němci v důsledku nařízené maďarizace přikláněli k Maďarům a dávali najevo svou nadřazenost vůči Slovanům, především Srbům, přestože s nimi dříve velmi dobře vycházeli, patrně přispěl k tomu, že se stěhování do Prahy nebránila. Praha naopak nelákala její matku, která se rozhodla opustit syna Karla a následovat milovanou churavou dceru a její děti.²³

Dokonale zorganizovaný přesun rodiny z Nového Sadu započal 6. dubna odchodem Julie s dětmi a babičkou Zuzanou k příbuzným do nedalekého Kisköröse, kde se k nim 11. dubna připojil Šafařík. Odtud pak pokračovali dál, se zastávkami v Pešti a Prešpurku, do Vídně. Poslední etapa cesty vedla – opět se zastávkami na nocleh – přes Jihlavu,

Německý Brod a Kolín do Prahy, kam unavená rodina dorazila v sobotu 4. května 1833 odpoledne. Julie, již se blížil termín porodu, byla nemocná, stejně tak obě děti, které během cesty ani nechtěly jíst. Novosadská část jejich života definitivně skončila.

3. Budování nového domova, naděje a zklamání z politického vývoje (1833–1848)

Jak se dalo očekávat, začátky v Praze nebyly lehké. Příjezd Šafaříkových se nedal utajit, první návštěvy se ohlásily dřív, než se rodina začala stěhovat do nepřipraveného bytu ve Štěpánské ulici a zařizovat ho. Abychom náležitě pochopili, jak těžká jejich situace byla, musíme si uvědomit řadu věcí:

Přijeli do neznáma, Šafařík sice Prahu před patnácti lety navštívil, ale potom žil v srbském prostředí, o dění v Praze se dovídal z korespondence vedené v němčině a z cizojazyčného denního tisku. Svá díla psal německy, čeština se z jeho života vytratila, ovšem přijetím podmínek spojených s finanční podporou, kterou mu zajistili pražští přátelé, se mj. zavázal, že bude psát česky.²⁴ Ještě v Novém Sadu se proto začal učit z Hankovy české mluvnice, četl Bibli králickou a doufal, že v Praze už nebude mít při psaní potíže. Kolik úsilí ho to stálo, naznačují zmínky v jeho dopisech Kollárovi a Palackému.²⁵ Praha od něj hodně očekávala, ale nemohla mu nabídnout ani dobré materiální zajištění, ani lepší podmínky k vědecké práci.

První čtyři dny po příjezdu zařizoval vyklizení a vyčištění bytu, do něhož se měli nastěhovat, a spolu s tchyní obstarával jeho vybavení. Nemocné děti Vojtěch a Božena spolu s těhotnou nemocnou matkou zatím zůstávaly v hotelu. 24. května 1833 Julie porodila dvojčata Jaroslava a Bohuslava, „*oba bídné*“, jak později zaznamenal Vojtěch.²⁶

Léto toho roku bylo mimořádně studené a deštivé, finanční situace napjatá, rodina trpěla nouzí. V té době ji tvořili tři dospělí, čtyři malé děti a minimálně jedna pomocnice v domácnosti.²⁷ Šafařík během prvního roku téměř nevycházel z domu, stále pracoval nebo v malém stísněném bytě přijímal domácí a zahraniční návštěvy. Bylo jasné, že částku vyplácenou z fondu bude nutné co nejdříve navýšit o další trvalý příjem.

Julie a její matka Zuzana si na život v novém prostředí zvykaly těžko. Město v Pražské kotlině se v ničem nepodobalo bohatému lidnatému Novému Sadu. Podnebí zde bylo studenější, společnost úzkoprsá a málo tolerantní. Byla tu jazyková bariéra, znalost slovenštiny a srbštiny na její rychlé překonání nestačila. Julie, která podobně jako její matka zpočátku česky nerozuměla, mluvila německy, proto se rozhovoru s ní někteří čeští vlastenci vyhýbali. Ledy se prolomily až během návštěvy chorvatského spisovatele Ljudevita Gaje, kdy Šafařík vzal na schůzku i svou ženu, aby si s ním mohla promluvit.²⁸ Údiv nad její plynulou čis-

²³ ZÍBRT 1909a, s. 267.

²⁴ S tím také souviselo počestění jejich jmen.

²⁵ PAUL 1961, s. 76.

²⁶ ZÍBRT 1909a, s. 278.

²⁷ Bývalo zvykem, že s rodinou se stěhovaly i služebné, ale Julie nechtěla Srbky do Prahy brát. Spoléhala na Palackého, že jim pro začátek jednu pomocnici obstará a že další služebné si později najdou sami. (Viz Šafaříkův dopis Palackému z Nového Sadu z 31. března 1833.) BECHYŇOVÁ – HAUPTOVÁ 1961, s. 160.

²⁸ Ljudevít Gaj (1809–1872) navštívil Prahu několikrát. K setkání zřejmě došlo u Fričů v první polovině 40. let.

tou srbštinou a úcta, kterou jí od té doby projevovali dříve chladný doktor medicíny, pedagog a filozof Karel Slavoj Amerling a stejně rezervovaný bibliotekář Národního muzea Václav Hanka, byly satisfakcí pro oba manžele. Znalost srbštiny Julii navíc pomohla k rychlému zvládnutí ruštiny, kterou se brzy po příchodu do Prahy sama naučila z knih, a její postavení v českých vlasteneckých kruzích se tak ještě upevnilo.

Jedním z nejvýznamnějších společenských středisek byl v té době MacNevenův dům v nedaleké Pasiřské (dnes Palackého) ulici na Novém Městě pražském, který patřil tchánovi Františka Palackého, advokátu Janu Měchurovi. Kromě Palackých v něm bydleli také Staňkovi a v domě naproti jejich příbuzní Fričovi.²⁹

Na přelomu 30. a 40. let 19. století se pražští vlastenci scházeli především v domácnosti lékaře Václava Staňka, od roku 1842 ji navštěvovala také Božena Němcová.³⁰ U Fričů se objevovali i hosté z ciziny se zájmem o slavistiku a sběr lidových písní, František Ladislav Čelakovský se tam seznámil s třetí ze sester Reissovy Antonii, která se stala jeho druhou ženou. Měchurův původní uzavřený pánký salon vedený v němčině navštěvovala tehdejší pražská elita, lidé bohatí a vzdělaní, i když ne všichni urození. Po sňatku s Terezií Měchurovou ho v letech 1827–1853 vedl Palacký a tehdy část původní klientely doplnili noví návštěvníci.

Díky Palackému se Šafaříkovi s tímto okruhem lidí postupně seznámili, šli si s nimi a kamarády si v tomto prostředí našly i jejich starší děti.³¹

V březnu roku 1834 Šafařík převzal redakci časopisu *Světozor*; korigoval Jungmannův slovník a finanční situace rodiny se o něco zlepšila. Na začátku října Julie porodila syna Jaromíra, který ale po deseti dnech zemřel. Koncem následujícího roku bylo vydávání *Světozoru* zastaveno a Šafařík, který v té době pracoval na *Slovanských starožitnostech*, musel hledat další možnosti, jak zabezpečit rodinu.

Jedním ze zahraničních hostů, kteří se v roce 1835 objevili v Praze, byl ruský historik, spisovatel a publicista Michail Petrovič Pogodin (1800–1875). Šafaříkův původně odmítavý postoj vůči Rusům, pramenící z porážky polského povstání v letech 1830–1831, se v této době už znatelně zmínil. Podíl na tom měla jednak ruská věda, která byla na vzestupu, jednak Šafaříkovy sympatie s ruským lidem, který trpěl pod carským despotismem stejně jako Poláci. Pogodin zůstal v Praze tři týdny a byl zděšený z toho, v jakých podmínkách Šafařík s rodinou žije a pracuje.³² Tehdy se zrodilo dlouholeté přátelství mezi oběma muži, které sblížovaly stejné názory na emancipaci a budoucnost slovanských národů, a postupně se rozšířilo a přeneslo i na další příslušníky obou rodin.

Není doloženo, kdy přesně se Julie začala učit rusky. Zdá se ale logické, že to mohla být právě tato Pogodinova

návštěva, která ji přivedla k ruskému jazyku a literatuře. Pogodin ve svých raných povídkách líčil patriarchální život ruských kupců a rolníků³³ a z kusých poznámek v Šafaříkových německy psaných dopisech Pogodinovi víme, že Julie četla (list z 19. prosince 1836)³⁴ a později také překládala (list z 5. ledna 1841).³⁵ Kromě toho se zajímala o tvorbu A. S. Puškina a N. V. Gogola, z jehož dvoudílné sbírky *Mirgorod* v letech 1839–1840 přeložila několik povídek.³⁶

Vojtěch Šafařík se o matčiných překladatelských pokusech ve svých zápiscích vůbec nezmiňuje a není známo, že by se Julie překládání věnovala i později. Její gogolovské překlady se nedochovaly³⁷ a ani o osudu dalších prací včetně údajného uvedení Gogolova *Revizora* ve Stavovském divadle v jejím překladu roku 1840 v současnosti nevíme nic bližšího. Není tedy možné posoudit, do jaké míry si osvojila ruštinu, a tudíž ani kvalitu jejích překladů. Navíc si musíme uvědomit, že nebyla původem Češka, v Čechách v té době ještě nežila dlouho a pracovala se dvěma de facto cizími jazyky. Víme, že v běžném životě se potýkala se spoustou triviálních starostí spojených s chodem domácnosti a výchovou dětí, věčně napjatým finančním rozpočtem i závažnými zdravotními problémy, ale přesto byla první, kdo do Čech uvedl Gogolovo dílo a pravděpodobně jako jediná také dnes zapomenutou Pogodinovu prózu. Tyto skutečnosti sice nedávají přesnou představu o jejích překladatelských kvalitách, ale o síle její osobnosti určitě ano.

V červenci 1836 Julie porodila dalšího syna, který dostal znovu jméno Jaromír. Ani ten však dlouho nepřežil. V srpnu téhož roku přijel na návštěvu synovec Janko Šafařík, v té době student medicíny ve Vídni, a zůstal do konce září. Tím začalo dlouhé období vědecké spolupráce, během kterého Janko pro svého strýce vy excerpoval obrovské množství materiálu. Velká část z toho ale nakonec zůstala nevyužitá a Šafařík Janka nikde jmenovitě jako svého pomocníka neuvedl.³⁸

Když se v roce 1836 uvolnilo místo cenzora, Juliin nápad, že by se o ně mohl ucházet její muž, Pavlu Josefovi připadal absurdní, ale koncem příštího roku byl v úřadu cenzora potvrzen. V té době vyšel první sešit *Starožitností*, finančně naprosto nedocenený, a proto na sebe Šafařík vzal také povinnosti soudního tlumočníka pro maďarštinu, polštinu a ruštinu.

Toto enormní pracovní nasazení se podepisovalo na jeho zdraví, pražské podnebí nesvědčilo ani jemu, ani jeho ženě sužované plicní chorobou. Šafařík se proto opakovaně léčil v Karlových Varech a Julie často trávil letní měsíce s matkou a dětmi ve venkovských usedlostech za hranicemi dnešní Prahy. Situace, kdy všichni v rodině byli zdraví, se vyskytovaly jen výjimečně. Na konci srpna 1837 je postihla další rána, zemřel syn Bohuslav, jedno z dvojčat narozených těsně po přistěhování do Prahy. Příští léto prožila celá rodina v usedlosti Kozačka nad Nuselským údolím.

²⁹ Manželky byly sestry, za svobodna Reissovy.

³⁰ Z iniciativy Staňkových vznikl také známý Hellichův portrét B. Němcové.

³¹ FRIČ 1957, s. 51.

³² PAUL 1961, s. 133.

³³ М. П. Погдин: Повести. Драма. Москва 1984.

³⁴ POPOV 1879, sv. I, s. 187.

³⁵ POPOV 1879, s. 282; FRANCEV 1928, s. 627.

³⁶ FRANCEV 1927, s. XXXII.

³⁷ Viz Zdeňka Vychodilová, *N. V. Gogol v českých překladech*. Dostupné z: publib.upol.cz/~obd/fulltext/rossic37-05.pdf

³⁸ SOJKOVÁ 1961, s. 205.

V září roku 1839 Šafaříkovi se synem Vojtěchem navštívili faráře Antonína Marka v Libuni a Karla Aloise Vinařického v obci Kovář.³⁹ Tento hluboce zbožný, nábožensky tolerantní katolický kněz se přátelil téměř se všemi významnými osobnostmi své doby, čemuž také odpovídal široký záběr jeho aktivit. Šafaříkovi se u něj tehdy sešli s Fričovými a společně podnikli výlet na Bezděz.⁴⁰ Přibližně ve stejné době se v Kováni odehrála jiná událost, kterou ve svých *Pamětech* zaznamenal J. V. Frič:

Hosté Vinařického se zúčastnili pohřbu třetího dítěte venkovské ženy, která do stejného hrobu před týdnem pochovala už dvě děti. Na všechny přítomné velmi zapůsobila pohřební řeč Vinařického, z hostů asi nejvíc na Julii. Když matka dítěte odešla do kostela, „*přistoupila choť Šafaříkova k našemu hostiteli, a políbivši mu (ač protestantka) vroucně ruku, pronesla, že ji slovy těmi také nad ztrátou nedávno jí zemřelého jednoho dítěte upokojil, načež doložila: Vpravdě poznávám, že není před bohem rozdílů v žádném vyznání víry, jestliže jest prodchnuto láskou a tlumočeno šlechetným, vpravdě nadšeným a lidumilným hlasatelem.*“⁴¹

Je zřejmé, že Julie musela být velmi inteligentní, charismatická žena, když vedle profesionálně dokonalého Vinařického dokázala zaujmout Friče natolik, že si tuto událost vybavil i po mnoha letech, kdy memoáry začal psát.

Cenzurní úřad, který Šafařík vykonával do roku 1847, byl na jedné straně velkou přítěží, na straně druhé zajišťoval vítané finanční přílepkování. Bez vydatné pomoci Julie, obeznámené s cenzurními předpisy, by ale množství materiálů, které musel posoudit, nestihl ani přečíst. Cenzorská činnost ovšem přinášela i řadu nepřijemných situací, oba manželé se dokonce dostali pod policejní dohled, který přetrval i po roce 1848.⁴²

Po nevýrazné éře redakce *Časopisu Českého musea* (1838–1841) Šafařík konečně získal stálé místo kustoda pražské univerzitní knihovny. Krátce předtím po bezproblémovém, asi patnáctiletém soužití zemřela Juliina matka. Její smrt všechny hluboce zasáhla, přestože její zdravotní stav na blížící se konec jasně poukazoval. Šafařík o tom informoval synovce Janka v dopise s přiloženým smutečním oznámením 12. července 1840, ve kterém rozhořčeně komentoval hrubý, necitlivý zásah cenzury do pietního textu.⁴³

20. ledna 1841 se manželům Šafaříkovým narodil syn Vladislav⁴⁴ a ve stejném roce se rodina přestěhovala do bytu v Jirchářích, kde bydlela do roku 1848. V červnu roku 1842 Julie porodila poslední dítě, syna Bohdana, i ten však v listopadu následujícího roku zemřel.⁴⁵

Navzdory všemu, co je do té doby potkalo, Praha už byla jejich domovem. Předčasně zestárlá Julie byla „*při vsí starosti a vlastní churavosti plná vtipu a humoru*“, jak v dopise Antonii Čelakovské konstatovala Božena Němcová,⁴⁶ a nevyhýbala se společnosti. Kromě Palackých se vzájemně navštěvovali s Jungmannovými, Fričovými, Staňkovými a s rodinou Čelakovského, chodila k nim Němcová.⁴⁷ Jejich prostřednictvím se Šafaříkovi seznamovali s novými lidmi, ve své domácnosti přijímali i zahraniční návštěvy. Chodili na koncerty a na opery, i do divadla, přestože k veselohrám měl Šafařík časté výhrady.⁴⁸ Účastnili se také domácích i veřejných pražských bálů. Historik Václav Vladivoj Tomek, někdejší soukromý učitel Šafaříkových dětí, se ve svých *Pamětech* zmiňuje o tom, že v zimě roku 1845 manželé byli v sále u Stögra na merendě.⁴⁹

O stále něžném vztahu Pavla Josefa k Julii vypovídají jeho dopisy z Berlína, kde v roce 1841 jednal o obsazení kateder slavistiky na berlínské univerzitě a ve Vratislavi. Dopisy z roku 1848, kdy ve Vídni zasedal v komisi pro reformu rakouského školství, navíc ukazují, jak spolehlivým a důvěryhodným partnerem pro něho v té době Julie byla nejen v záležitostech praktických, které se týkaly vedení domácnosti, finančních, o kterých rozhodovali společně, a výchovy dětí, ale také v oblasti intelektuální. Jinak jsou už ale tyto listy poznamenány nervozitou z narůstajícího napětí mezi Němci a Slovany, ustarané, plné nejistoty z dalšího politického vývoje a ohledně budoucnosti pesimistické.⁵⁰ Šafaříkovi se ještě stačili přestěhovat do služebního bytu v Klementinu, a pak se všechny chmurné vize naplnily. Po rozehnaní Slovanského sjezdu a krvavém potlačení odporu se naděje Slovanů rozplynuly.

4. Porevoluční období. Stárnoucí rodiče, dospívající děti, skon otce (1849–1861)

Události osmačtyřicátého roku přinesly kromě jiného také přerušení styků s rodinou synovce MUDr. Janka Šafaříka, v té době už ženatého otce dvou dětí, který od roku 1843 působil v Bělehradě jako profesor. Šafařík ve strachu před nařčením z rusofilství a panslavismu ničil svou korespondenci, takže o osudech slovenských příbuzných žijících mezi Srby a ohrožených vojenským a mocenským vítězstvím Maďarů se dověděl až koncem roku 1849. Julie, která nikdy odchodu do Prahy nelitovala, byla přesvědčená, že kdyby z Nového Sadu neodešli, „*protislovanské řádění v Uhrách*“ by nepřežili.⁵¹ Na druhé straně byli ale mnohem víc vystaveni tísnivé atmosféře bachovského absolutismu,

³⁹ SLAVÍK 1909, sešit 1, s. 314, 319–320.

⁴⁰ ZÍBRT 1909a, s. 344.

⁴¹ FRIČ 1957, s. 96–97.

⁴² ZÍBRT 1909a, s. 281–285.

⁴³ ZÍBRT 1910, s. 64–65.

⁴⁴ Všech pět dětí, které se v Praze do této doby narodily, byly zapsány do matriky vedené farním úřadem u sv. Štěpána.

⁴⁵ Zapsaný do matriky vedené farním úřadem u sv. Vojtěcha.

⁴⁶ NĚMCOVÁ 1951, s. 62.

⁴⁷ Mezi sebou si také podle potřeby a možností vypomáhali finančně i jinak. Julie například občas půjčovala menší částky Boženě Němcové, která se spolehnula také na to, že Vojtěch Šafařík pomůže jejímu synu Karlovi najít zaměstnání v Berlíně.

⁴⁸ ZÍBRT 1909a, s. 346.

⁴⁹ TOMEK 1904, s. 203.

⁵⁰ ZÍBRT 1909b, díl 1, s. 451–457, 543–550; díl 2, s. 617–621.

⁵¹ ZÍBRT 1909a, s. 267.

kteřá v polovici padesátých let ještě zhoustla, než jejich příbuzní v Bělehradě a v Uhrách.⁵²

V dopisech z let 1851–1859 strýc synovci opakovaně píše o zhoršujícím se zdravotním stavu jak svým, tak své ženy a stěžuje si, kolik sil a času ho stojí plnění pracovních povinností v nezdravém bibliotéčním prostředí, kde ani o intriky není nouze. Je zřejmé, že všechno, co se týkalo provozu domácnosti a dětí, leželo v tomto období jen na nemocné Julii. Děti ještě nebyly soběstačné, rodina trpěla nedostatkem. Proto v roce 1854 Šafařík odmítá synovcovu žádost, aby vzal k sobě na byt a stravu jeho syna Pavla, kterého by Janko chtěl dát na studia do Prahy:

„...*My oba, já a manželka moje, teta Tvá, jsme již se-stárli, a to sice jak věkem, tak i pracemi, bídami a starost-mi, kteréž nás po celý čas života stíhaly: my oba jsme ... života syti a jen povinnost, kterou máme k neopatřeným ještě dítkám svým, nás ještě jak tak při životu a dechu ještě drží. ... Manželka má, ... od mnohých let churava, slabá a bídna, nyní již tak často postonává, že více nemocná nežli zdráva jest a rok po roce aspoň dvě hrozné katastrofy pře-trpí. V takovémto stavu sklíčenosti není divu, jestli sobě více smrti nežli života přeje. My oba bažíme po samotnosti, – po míru, a po odloučení se světu. ... K tomu přistupuje, že co se vezdejších věcí a pohodlí dotýče, domácnost naše velmi nepotěšitelná jest, což na nás ve starosti mnohem více do-léhá nežli za mladosti.*“⁵³

I když vezmeme do úvahy, že pochmurný tón dopisu ovlivnilo tehdejší ovzduší zostřené politické reakce, nemůžeme v něm nevidět i zárodek pozdější soukromé tragédie. V dalších listech, kde Šafařík častěji píše o dětech, občas sice probleskne zmínka o momentálně lepším zdravotním stavu obou manželů, ale vleklé zdravotní problémy začaly zase dlouhodobě pronásledovat nejstaršího syna Vojtěcha.

Z jedenácti dětí, které se Šafaříkovým narodily, se dospělosti dožily čtyři – dcera a tři synové. Relativně nejméně problémů rodiče měli s dcerou.

Boženu (1831–1895) stejně jako dva starší bratry zpočátku v domácím prostředí vzdělával V. V. Tomek, ji samu potom také ještě Josef Jireček. Další vzdělání Božena získala v dívčím ústavu Bohuslavy Rajské⁵⁴ a v roce 1853 se za svého bývalého učitele Jirečka, tehdy už ministerského úředníka, provdala. O rok později porodila syna Josefa Konstantina, pozdějšího univerzitního profesora a autora studie *P. J. Šafařík mezi Jihoslovany*. Julie byla u narození svého prvního vnuka.

Vojtěch (1829–1902) po absolvování Akademického gymnázia studoval na pražské univerzitě filozofii, později se věnoval přírodním vědám. Jeho hlavním oborem byla chemie, kterou do roku 1856 jako suplent vyučoval na české reálce v Praze,⁵⁵ a zajímal se také o astronomii a mineralogii. Ve stejném roce odjel na vládní stipendium na tři roky do ciziny. V Berlíně, kde se první rok zabýval teoretic-

kými studii, onemocněl tak vážně, že se za ním na začátku roku 1857 rozjela jeho matka. Ze dvou Šafaříkových dopisů, které v únoru toho roku poslal Julii do Berlína, je cítit velký strach o syna i úlevu, když se jeho stav začal zlepšovat. Ženinu přítomnost ale citelně postrádal, opakovaně ji vybízel, aby co nejdřív zařídila všechno potřebné a zbytečně neodkládala návrat domů.⁵⁶ Vojtěch pak další dva roky strávil v Göttingenu u slavného německého chemika Wöhlera a po návratu se v roce 1859 stal profesorem na obchodní akademii ve Vídni. Po dvou letech se ale kvůli nemoci musel místa vzdát, a než se jeho zdravotní stav upravil, opakovaně se léčil v lázních Sedmihorky. V letech po otcově smrti, kdy jeho profesní kariéra dosáhla vrcholu, působil v Praze. Napsal řadu odborných pojednání, především z oboru chemie, připravil projekt souborného vydání otcových spisů, zasloužil se o druhé vydání *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur* (1869) a zaznamenal otcovy vzpomínky, později publikované pod názvem *Zápisky Vojtěcha Šafaříka*.

Jaroslav (1833–1862) po ukončení Akademického gymnázia studoval medicínu, doktorát získal v roce 1857. Tři roky pracoval na prosektuře anatomického ústavu v Praze, pak přešel do Josefské akademie ve Vídni, která vychovávala vojenské lékaře. V roce 1859 narukoval na italskou frontu, kde působil ve vojenských nemocnicích. Do Vídně se vrátil jako vrchní polní lékař. Stal se asistentem u profesora chirurgie Piřhy a brzy získal takové renomé, že se vyjednávalo o jeho vyslání na některou z ruských univerzit. Publikoval v časopise *Živa, Časopise českých lékařů* a ve *Wiener Medicinalhalle*.

Vladislav (1841–1901) byl ze všech sourozenců nejproblémovější. Po absolvování Akademického gymnázia v roce 1858 začal studovat právo na pražské univerzitě, ale brzy studium opustil a dal se k vojsku. Jako kadet nastoupil do Josefova, za války bojoval v Itálii a jako osmnáctiletý se účastnil bitev u Magenty a Solferina, kde byl raněn. Léčil se ve vojenské nemocnici ve Veroně, kde působil jeho bratr Jaroslav, a brzy po uzdravení získal hodnost šikovatele (rotmistra). Zanedlouho povýšil na poručíka u pluku belgického krále, ale po čase vojsko opustil. Několik let neměl stálé zaměstnání, nakonec vstoupil do služeb státního školního skladu knih v Praze, kde se stal ředitelem.

Koncem padesátých let, kdy Šafaříkovi měli za sebou výdaje se svatbou Boženy,⁵⁷ s pomocí Jaroslava a na vojenskou výbavu Vladislava, byla jejich finanční situace mimořádně zlá. V roce 1859 se proto Šafařík svěřil historiku Tomkovi, že by rád prodal některá významnější a čestná dary. Tomek se na radu knihovníka Národního muzea A. J. Vrtátka obrátil na hraběte Hanuše z Kolowrat s dotazem, zda by nepomohl. Hrabě obratem písemně zareagoval s tím, aby si Šafařík cennosti ponechal a poslal mu 400 zlatých.⁵⁸ V té době byla Julie těžce nemocná, Šafařík si stě-

⁵² Chorobná úzkost, strach z pronásledování a vyšetřování byly příčinou toho, že se Šafařík vyhýbal i stykům s Pogodinem, který jeho rodinu mnoho let podporoval finančně i jinak. Zdravotní problémy Pavla Josefa nakonec vyústily do těžké duševní choroby.

⁵³ ZÍBRT 1910, s. 128.

⁵⁴ Vlastním jménem Antonie Reissová, provdaná Čelakovská.

⁵⁵ Toto místo musel v roce 1856 opustit, po uzavření konkordátu mezi rakouskou vládou a papežskou stolicí se jako protestant nemohl stát řádným profesorem.

⁵⁶ ZÍBRT 1909b, díl 2, s. 711–712.

⁵⁷ O výbavu se Boženě postaral blízký rodinný přítel, ruský slavista Pogodin.

⁵⁸ TOMEK 1904, s. 446–447.

žoval na závratě, slábnoucí zrak a žaludeční potíže. Dne 14. května 1860 ho postihla malá mozková příhoda, Julie ho našla asi po půlhodině ležet v tmavé předsínce jejich bytu v Klementinu. Když se probрал, na nic se nepamatoval a o osm dní později se rozhodl ukončit své trápení. 23. května dopoledne odešel nepozorovaně z bytu a Julie, která ho v té době už hlídala, za ním poslala služku. Než ho služebná našla, Šafařík se z bývalého řetězového mostu vrhl do Vltavy.⁵⁹ Lidé od vody ho vytáhli nezraněného, Julii o tom, co se přihodilo, informoval náhodný svědek incidentu, dr. Staněk, který právě procházel kolem.

K velkému překvapení všech Šafařík rychle pookřál a zhruba za měsíc spolu s Julií odcestoval na celé léto k Jirečkovým do Vídně, kde tehdy žili i synové Jaroslav a Vladislav. Po návratu do Prahy 4. října 1860 si podal žádost o penzionování, která byla vyřízena už 30. října, a jako důchod mu byl ponechán jeho plný plat.

Šafaříkovo zotavení však bylo jen dočasné, v zimě ztrácel zrak, i v bytě chodil o holi, ale duševně byl ještě stále čilý. Na jaře 1861 musel uvolnit služební byt v Klementinu a přestěhovat se do domu v Krakovské ulici. Pokud to jeho zdravotní stav dovoloval, ještě chodil s Julií na procházky na hradební baštu nebo vyjížděli do vzdálenějších míst. Ke konci června 1861 bylo ale jasné, že přichází konec. Ráno 26. června už nepoznal zetě Jirečka a těsně po poledni odešel navždy. Julie po 39 letech ztratila životního partnera.

5. Vdovská léta, rodinné radosti a tragédie, skon matky (1861–1876)

Po Šafaříkově smrti se Julie rozhodla, že se přestěhuje k Jirečkovým do Vídně. Vnukovi bylo dvanáct, do rodiny postupně přibýly čtyři dcerky.⁶⁰ Často je navštěvoval Boženin bratr Jaroslav, stýkali se s Vladislavem, takže Julie se v rodinném kruhu mohla snáz vyrovnat se ztrátou manžela a nabrat síl. Jaroslav trávil léto roku 1861 ve Vysokém Mýtě, kde měl snoubenku.⁶¹ O rok později ale dívka tragicky zahynula a zoufalý Jaroslav se krátce nato zastřelil. Zpráva o neštěstí se rychle rozšířila mezi známými, psaly o ní noviny. Podrobně tuto událost ve svých *Pamětech* zachytil Jaroslavův někdejší učitel V. V. Tomek, který mj. popsal okamžik, kdy Julie našla synovo tělo.

Jaroslav se po pohřbu své nevěsty vrátil do Vídně, kde několik dní bojoval se svou bolestí. Dne 1. října 1862 navštívil Jirečkovy, ale další den se už neobjevil. „*Pani Šafaříková w pátek ráno (3. Října) asi w půl desáté šla nawštíwit jeho. Dwěře jeho pokoje byly uwnitř zawřeny. W zlé předtuše dala je mocí otewřiti. Tu spatřila jej mrtwého, an se stolice před stolem stojící na zem byl spadl. Jak se pozdějším ohledáním spozorowalo, byl si třemi kulemi prostřelil srdce,*

a zjistilo se, že se to stalo den předtím mezi 9. a 10. hodinou wečír. Jaká to byla rána pro matku a celau rodinu, cítil jsem s nimi. W neděli odpoledne, dne 5. Října byl jeho pohřeb...“⁶²

Jak Julie přežila tuto poslední tragédii, k níž došlo patnáct měsíců po smrti jejího muže, zatím není nic bližšího známo. V červnu roku 1865 přijela z Vídně do Prahy za nemocným synem Vojtěchem, který už v dubnu téhož roku požádal V. V. Tomka, aby byl svědkem na jeho svatbě s Naděždou Trofimovou, dcerou „malého statkáře“. Nevěsta byla původem Ruska, Vojtěch se s ní seznámil o rok dřív ve Stráži pod Ralskem. Julie, zřejmě špatně informovaná, Vojtěcha v Praze nezastihla, ale zůstala několik dní v jeho bytě ve Spálené ulici. Než za ním odjela do Stráže pod Ralskem, setkala se s přáteli a podnikla s nimi výlet na Letnou. U Vojtěcha zůstala osm dní, dokud se nevyléčil ze zápalu pohrudnice.

Kvůli bližší nespécifikovaným překážkám se svatba konala až 18. září 1865, ale tento termín nevyhovoval ani Tomkovi, ani Julii. Tomka v roli svědka nahradil ředitel Gabler, Julie novomanžele navštívila v listopadu téhož roku. V té době už byl ženatý i nejmladší syn Vladislav, ale ještě neměl trvalé zaměstnání.

V červenci 1871 Julie bydlela v Praze u Vojtěcha, v té době tam byla i Božena s dětmi. Jirečkoví se natrvalo vrátili do Prahy v listopadu roku 1874. Juliini přátelé a známí se pomalu ztráceli, její generace vymírala. V prosinci roku 1875 zemřel ruský slavista Michail Petrovič Pogodin, dávný přítel Šafaříkovy rodiny, který kdysi přispěl na věno Boženy Jirečkové. Shodou okolností to byl Konstantin Jireček, Boženin syn a Juliin vnuk, kdo v lednu 1876 uveřejnil v *Osvětě* jeho nekrolog.⁶³

Julii, která v té době bydlela ve vile Chleboradka za Prahou na Vinohradech, často navštěvoval František Palacký. Od smrti své ženy v roce 1860 se cítil osamělý a s Julií, jeho nejstarší známou, ho spojovalo mnoho společných vzpomínek. Naposledy u ní byl 17. dubna, 26. května zemřel 1876. Zesláblá, dlouhou nemocí vyčerpaná Julie ho následovala v noci z 5. na 6. června. Nedlouho poté, 19. července 1876, zemřel v Bělehradě i synovec MUDr. Janko Šafařík.

Drobné, nenápadné zprávy o smrti Julie Šafaříkové, zastrčené na zadních stránkách deníků, obsahovaly jen základní informace, byly si velmi podobné a někdy dokonce jen převzaté z jednoho periodika do druhého. Ale objevily se v českém i německém pražském tisku, na Moravě, na Slovensku⁶⁴ a zpráva o jejím skonu se nepochybně šířila i ústně a soukromou korespondencí, takže se mohla dostat i dál.

Tak odešla žena, která byla „jen“ manželka slavného muže, matka jeho dětí, pomocnice a oddaná pečovatelka, spolehlivá v každé situaci. Žena celý život týraná těžkou nemocí, která pochovala osm dětí, matku a manžela. Inteli-

⁵⁹ Řetězový most Františka I. z roku 1841 vedl z Ferdinandovy (Národní) třídy přes Střelecký ostrov na Újezd. Vydržel až do roku 1907, kdy byl nahrazen mostem Palackého.

⁶⁰ BŘEZINA 1995, s. 28–30.

⁶¹ NĚMCOVÁ 1961, s. 139–140.

⁶² TOMEK 1905, s. 59–60.

⁶³ *Osvěta*, roč. 6, 1876, (č. 2), s. 159–160.

⁶⁴ *Národní listy*, roč. 16 (Praha, 1876), č. 158, ve středu dne 7. června, s. 2 (rubrika Denní zprávy). *Posel z Prahy*, roč. 15 (Praha, 1876), č. 137, ve čtvrtek 8. června, s. 2 (rubrika Denní kronika: úmrtí). *Posel z Prahy*, Praha, roč. 15 (Praha 1876), č. 138, v pátek 9. června, s. 2 (rubrika Denní kronika: pohřeb). *Bohemia*, 49. Jahrgang (Prag, 1876), Nr. 157, Donnerstag, 8. Juni, S. 6 (Rubr. Local- und Provinzialchronik: *Sterbfall*). *Světlozor*, roč. 10 (Praha 1876), č. 23, 9. června, s. 340 (rubrika Úmrtí). *Moravan*, roč. 8 (V Brně 1876), č. 131, v pátek dne 9. června, s. 2 (rubrika Zprávy domácí a z venkova: úmrtí). *Moravská orlice*, roč. 14 (Brno 1876), č. 131, 9. 6., s. 3 (rubrika Denní zprávy: úmrtí). *Národné noviny*, roč. 7 (Turčiansky sv. Martin 1876), č. 67, (10. 6.), s. 4 (rubrika Chýmnik: Morena).

gentní, vzdělaná paní, která se stýkala s významnými slovanskými osobnostmi, mluvila šesti jazyky, jako první přeložila do češtiny Gogolovy povídky, a která přesto byla „jen“ tím, čím byla. Jak by asi vypadal život Pavla Josefa Šafaříka bez ní?

Seznam použité literatury

BECHYŇOVÁ – HAUPTOVÁ 1961: *Korespondence Pavla Josefa Šafaříka s Františkem Palackým*. K vyd. připravily Věnceslava BECHYŇOVÁ a Zoe HAUPTOVÁ. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961.

BŘEZINA 1995: BŘEZINA, Josef. *Děti slavných rodičů*. Praha: Horizont, 1995.

FRANCEV 1927, FRANCEV 1928: FRANCEV, Vladimír Andrejevič. *Korespondence Pavla Josefa Šafaříka. I. Vzájemné dopisy P. J. Šafaříka s ruskými učiteli (1825–1861)*. Část I. a II. Praha: Česká akademie věd a umění, 1927, 1928.

FRÍČ 1957: FRÍČ, Josef Václav. *Paměti I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957.

JIREČEK 1895: JIREČEK, Konstantin. P. J. Šafařík mezi Jihoslovany, *Osvěta*, roč. 25, 1895, díl 1., č. 5, s. 389–405, č. 6, s. 489–506; díl 2., č. 7, s. 583–600, č. 8, s. 691–706, č. 9, s. 773–800, č. 10, s. 869–892, č. 11, s. 978–994, č. 12, s. 1061–1072.

NĚMCOVÁ 1951, NĚMCOVÁ 1961: NĚMCOVÁ, Božena. *Listy I–IV*. In *Spisy B. Němcové*, sv. 15. (ed.). Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1951–1961.

PAUL 1961: PAUL, Karel. *Pavel Josef Šafařík. Život a dílo*. Praha: ČSAV, 1961.

POPOV 1879: POPOV, Nil [A.] (ed.). *Pis'ma k M.P. Pogodinu iz slavjanskich zemel' (1835–1961)*. T. I–III. Moskva: O-vo Ist. i Drevn., 1879–1880.

SLAVÍK 1909: SLAVÍK, Václav Otakar (ed.). *Karla Aloisa Vinařického Korespondence a spisy pamětní I–IV*. V Praze: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1903–1914.

SOJKOVÁ 1961: SOJKOVÁ, Zdenka. Šafaříkovi v Kis-Körösi. *Slovenská literatúra*, roč. 8, 1961, č. 2, s. 194–205.

TOMEK 1904, TOMĚK 1905: TOMĚK, Wacław Władysław. *Paměti z mého života*. Díl 1–2. In *Spisů musejních čís. 169* (ed.). W Praze: W komissi u Františka Řiwnáče, 1904, 1905.

ZÍBRT 1909a: ZÍBRT, Čeněk. Co vyprávěl P. J. Šafařík rodině o svém mládí a životu. *Časopis Musea království Českého*, roč. 83, 1909, s. 233–291, 337–363.

ZÍBRT 1909b: ZÍBRT, Čeněk. Pobyť P. J. Šafaříka v Berlíně r. 1841 a ve Vídni r. 1848 i 1851 v novém světle dopisů choti Julii. *Vlčková Osvěta*, roč. 39, 1909, díl 1., s. 451–457, 543–550; díl 2., s. 617–623, 707–712.

ZÍBRT 1910: ZÍBRT, Čeněk. Život a činnost P. J. Šafaříka ve světle dopisů synovci Janovi (1834–59). *Časopis Musea království Českého*, roč. 84, 1910, sv. 1., s. 53–129; sv. 3., s. 334–353.

Michail Petrovič Pogodin (1800–1875)